

УДК: 344.131.4

DOI: 10.60022/2(2)-SSD

Гученко Катерина Володимирівна

аспірантка кафедри кримінального права, процесу і криміналістики
Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія», Україна

Huchenko Kateryna

PhD student of the Department of Criminal Law, Procedure and Criminalistics

Kyiv University of Intellectual Property and Law

National University «Odessa Law Academy», Ukraine

ORCID: 0009-0000-4395-1277

ПІДСТАВИ ТА ВИДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ДЕЗЕРТИРСТВО

Анотація. У статті здійснено аналіз різних концептуальних підходів до визначення заходів державного впливу та примусу, передбачених Кримінальним кодексом України (далі по тексті – КК України) та визначених судовими рішеннями. Авторка дає визначення кримінальної відповідальності та покарання і зводить кримінальну відповідальність до застосування санкцій. Кримінальна відповідальність за злочин дезертирство, передбачений ст. 408 КК України розглядається як специфічне кримінально-правове відношення або як сукупність відносин між кримінальним правом, кримінальним процесом і кримінально-виконавчим правом.

Авторкою стверджується, що найбільш прийнятним є таке визначення: кримінальна відповідальність за злочин дезертирство – це передбачене КК України і визначене вироком суду застосування державою до військовослужбовців, які вчинили дезертирство, заходів заохочення і примусу, що передбачені КК України. В окремих випадках кримінальна відповідальність може обмежуватися державним осудом правопорушника. Авторка зазначає, що КК України встановлює різні питання, пов'язані з кримінальною відповідальністю, визначає її форми, підстави та інші особливості.

Це створює необхідні умови для забезпечення верховенства права, конституційних прав і свобод людини і громадянина. Авторка показує, що кримінальна відповідальність за злочин дезертирство визначається як складне і багатовимірне явище. У взаємодії з іншими видами правової відповідальності кримінальна відповідальність виконує регулятивну, каральну, правовідновлювальну та виховну функції.

Авторкою запропоноване визначення кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство: це обов'язок військовослужбовця нести відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння, забороненого КК України, і зазнавати обмежень морального та фізичного характеру. Під кримінальною відповідальністю слід розуміти фактичне призначення покарання особі, яка вчинила злочин у формі кримінальне правопорушення дезертирство.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочин, дезертирство, КК України, військовослужбовець, правозастосування.

FOUNDATIONS AND TYPES OF CRIMINAL LIABILITY FOR THE OFFENCE OF DESERTION

Abstract. The article analyses various conceptual approaches to the definition of measures of state influence and coercion provided for by the Criminal Code of Ukraine (hereinafter - the CC of Ukraine) and determined by court decisions. The author defines criminal liability and punishment and reduces criminal liability to the application of sanctions. Criminal liability for the offence of desertion under Article 408 of the CC of Ukraine is considered as a specific criminal law relationship or as a set of relationships between criminal law, criminal procedure and criminal executive law.

The author argues that the most appropriate definition is the following: criminal liability for the crime of desertion is the application by the State of the measures of incentives and coercion provided for by the CC of Ukraine and determined by a court verdict to servicemen who have committed desertion. In some cases, criminal liability may be limited to the state conviction of the offender. The author notes that the Criminal Code of Ukraine establishes various issues related to criminal liability, defines its forms, grounds and other features.

This creates the necessary conditions for ensuring the rule of law, constitutional rights and freedoms of man and citizen. The author shows that criminal liability for the crime of desertion is defined as a complex and multidimensional phenomenon. In interaction with other types of legal liability, criminal liability performs regulatory, punitive, restorative and educational functions.

The author proposes a definition of criminal liability for the crime of desertion: it is the duty of a serviceman to be responsible for committing a socially dangerous act prohibited by the Criminal Code of Ukraine and to be subjected

to moral and physical restrictions. Criminal liability should be understood as the actual imposition of punishment on a person who has committed a crime in the form of a criminal offence of desertion.

Keywords: *criminal liability, crime, desertion, CC of Ukraine, serviceman, law enforcement.*

Постановка проблеми. Заходи державного втручання, передбачені КК України щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, можна поділити умовно на дві групи. Перша – це реагування на кримінальне правопорушення шляхом звільнення від кримінальної відповідальності, а друга – реагування шляхом реалізації кримінальної відповідальності. КК України не один раз використовує поняття «кримінальна відповідальність» (наприклад, статті 2, 16, 18, 21, 22, 29 і 30 КК України), але зміст даного концепту не є чітким.

У науці кримінального права також немає єдиного розуміння кримінальної відповідальності. Науковці сперечаються переважно з двох позицій: 1) кримінальна відповідальність – це передбачений КК України обов’язок особи відповідати за вчинене кримінальне правопорушення і зазнати певних примусових обмежень або передбачений кримінальним законом обов’язок особи не вчиняти кримінального правопорушення; 2) кримінальна відповідальність – це покладений гілкою судової влади на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, обов’язок держави вжити до неї заходів кари або примусу для забезпечення виконання такого заходу.

З цього приводу існує багато думок, зокрема через відсутність легального визначення кримінальної відповідальності. Адже правильне розуміння кримінальної відповідальності має політичне, соціальне і юридичне значення для наукової розробки проблеми індивідуальних і суб’єктивних прав, для зміцнення та покращення законодавства в цій сфері, приведення його до відповідних міжнародних стандартів, а також відіграє важливу роль у підвищенні відповідальності державних інститутів, державних органів і посадових осіб за виконання покладених на них обов’язків.

Дезертирство є одним із видів військових кримінальних правопорушень (у формі злочину), передбачене статтею 408 КК України. У зв’язку із широкомасштабним російським вторгненням в Україну, відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (зі змінами), дана тематика є актуальною з точки зору умов невизначеності у легальному (законодавчому) та доктринальному кримінально-правовому полі. Наразі (і на все життя), кожен український військовослужбовець залишиться героєм із великої літери в серцях кожного свідомого громадянина. Проте, все-таки, аналізуючи рівень злочинності на основі матеріалів ЄДРСР, вбачається системність у скоєнні даними суб’єктами злочину, передбаченого ст. 408 КК України. У зв’язку із чим необхідно розібратися у цьому питанні: які існують підстави для кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство; які існують її види, а також – у якому сенсі необхідно розглядати дану категорію?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У загальному розумінні поняття кримінальної відповідальності і форми її реалізації досліджували такі вчені, як А. Головін, В. Борисов, В. Гришук, В. Момотюк, І. Богатирьов, А. Савченко, О. Козаченко, О. Козаченко, О. Мусиченко, І. Митрофанов, М. Мельник, М. Хавронюк, Ю. Пономаренко, Ю. Баулін О. Титаренко, автори В. Тацій, Л. Демидова, інші.

Метою статті є вивчення сучасних міркувань вітчизняних та зарубіжних науковців у галузі кримінального права щодо проблеми кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство. Також завданням є встановлення підстав та видів кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 408 КК України. Все це слугуватиме для правильності кваліфікації даного кримінального правопорушення у формі злочину дезертирство з метою подальшого недопущення судової дискреції.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна відповідальну відповідальність, зазвичай, ретранслюють у підручниках як юридичну відповідальність, з якою можуть зіткнутися фізичні або юридичні особи за вчинення кримінального правопорушення. Це основоположний принцип кримінального права, який передбачає відповідальність особи (або осіб) за їхні дії, якщо вони порушують відповідні норми законодавства.

Якщо концептуально розглядати дане питання, то концепція кримінальної відповідальності складається з кількох ключових елементів: 1) *Mens Rea* (наявність наміру): багато правових систем вимагають доведення того, що обвинувачений мав прямий умисел або, так би мовити, «кримінальний правовий намір» під час вчинення кримінального правопорушення. Це означає, що особа мала намір (прямий/непрямий умисел) вчинити протиправне діяння, або кримінальне правопорушення скоїлося у формі необережності (кримінальна протиправна самовпевненість або кримінальна протиправна недбалість); 2) *Actus Reus* (винна дія): на додаток до винного наміру, має бути ще й дія, яка містить вину. Обвинувачений повинен був вчинити певну добровільну і незаконну дію, яка може бути дією або бездіяльністю, коли існує юридичний обов’язок це зробити; 3) Причинно-наслідковий зв’язок: повинен існувати причинно-наслідковий зв’язок між діями обвинуваченого та заподіяною шкодою. Сторона обвинувачення має довести, що поведінка правопорушника прямо чи опосередковано призвела до злочинних наслідків. Проте не всі склади кримінального правопорушення містять у собі причинно-наслідковий зв’язок, оскільки останній конструкт передбачений лише у матеріальних складах кримінальних правопорушень (злочин, передбачений ст. 408 КК України – формальний, оскільки не містить у собі вказівки на наслідки).

Найпоширенішим визначенням серед науковців є те, що кримінальна відповідальність – це специфічний обов’язок суб’єкта, яка вчинила кримінальне правопорушення дотримуватися КК України, обов’язок відповідати

за діяння, передбачені КК України, обов'язок відповідати за свої дії, обов'язок застосовувати державний вплив, обов'язок відповідати за суспільно небезпечні діяння, обов'язок піддаватися кримінальному покаранню та ін. Деякі автори не поділяють точку зору, що кримінальна відповідальність розуміється як специфічний обов'язок. Так, на думку Бажанова М.І та Бауліна Ю.В., якщо говорити про визначення кримінальної відповідальності з точки зору загального та спеціального запобігання злочинності як явищу, то слід зазначити, що відповідальність громадян – це насамперед не обов'язок бути покараним, а можливість (право) держави притягнути правопорушників до такої кримінальної відповідальності, що дає підстави розглядати кримінальну відповідальність значно ширше, ніж обов'язок [1, с. 115].

На нашу думку, юридичні обов'язки не можна ототожнювати з юридичною відповідальністю. Юридичний обов'язок засудженого виконується примусово, всупереч волі зобов'язаної особи. Тому відповідальність – це не обов'язок нести наслідки вчиненого правопорушення, а обов'язок нести їх під примусом.

Як свідчить аналіз доктринальних досліджень, найпоширенішими визначеннями кримінальної відповідальності є наступні: по-перше, визначення обов'язок нести відповідальність за вчинення суспільно небезпечного діяння, забороненого КК України, і зазнавати моральних, матеріальних і фізичних обмежень [2, с. 135]; по-друге, розуміння кримінальної відповідальності як реального застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачених КК України і конкретизованих у санкції засобів державного догани і примусу [3, с. 19-20]; по-третє, визначення кримінальної відповідальності та покарання і зниження кримінальної відповідальності за застосування інструментів впливу [4, с. 129]; по-четверте, кримінальна відповідальність розглядається як специфічні кримінально-правові відносини або сукупність відносин між кримінальним правом, кримінальним процесом і кримінальним покаранням [5, с. 58].

З нашої точки зору, найбільш прийнятним визначенням кримінальної відповідальності є наступне: кримінальна відповідальність – це найсуворіший вид юридичної відповідальності, тобто осуд державою особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Іншими словами, конкретизуючи об'єкт нашого дослідження, кримінальна відповідальність за вчинення злочину дезертирство – це фактичне засудження та застосування державою заходів покарання до особи, котрі зазначені у санкції даної статті, яка вчинила кримінальне правопорушення у формі злочину, визначене у ст. 408 КК України.

У деяких випадках кримінальна відповідальність може обмежуватися лише державним осудом особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Таким чином, відповідно до законодавства, поняття кримінальної відповідальності визначається як обов'язок особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, перетерпіти відповідно до положень КК України заборону на вчинення цього діяння. При визначенні кримінальної відповідальності слід виходити з того, що це один з видів юридичної відповідальності [6, с. 190].

Відповідно до ч.1 ст. 2 КК України підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом [7]. Тобто, шляхом буквального тлумачення даної норми можна дійти до висновку, що єдиний можливий спосіб зазнати на собі всі тяготи заходів кримінального покарання як примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду (виключно ним) до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Поняття кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство повинно мати відмінні риси, а також відповідати відповідним рисам юридичної відповідальності. Ці ознаки полягають у наступному: по-перше, кримінальна відповідальність – це реальна соціальна взаємодія між спеціальними органами держави (ДБР, суд тощо) та особою (військовослужбовцем), визнаною винною у вчиненні кримінального правопорушення у формі злочину, передбаченого ст. 408 КК України, в результаті якої ця особа повинна зазнати певних позбавлень; основоположною ознакою кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство є державний примус, який знаходить своє вираження насамперед в обвинувальному вирокі суду, що засуджує винуватого та його діяння, а також у покладанні на таку особу додаткових позбавлень і обмежень; по-друге вид і міра позбавлення конституційних прав (право на свободу, право на вільне пересування тощо), насамперед, у санкції статті Особливої частини КК України, що регламентують відповідальність за вчинений злочин дезертирство; по-четверте, на відміну від цивільної відповідальності, де, наприклад, особа може бути позбавлена майна за власним бажанням (хоча в санкції ст. 408 КК України даний вид покарання не передбачено), кримінальна відповідальність завжди є примусовою, оскільки пов'язана з діяльністю спеціально уповноважених державних органів: в кримінальному праві домінуючим є імперативний метод регулювання суспільних відносин коли в цивільному – диспозитивний; по-п'яте, кримінальна відповідальність можлива лише за вчинення кримінального правопорушення у формі злочину, яке є її єдиною, законодавчо визначеною, підставою.

З огляду на вищевикладене, кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 408 КК України – це примусове перетерпіння військовослужбовцем, яка вчинила злочин дезертирство, передбаченого ст. 408 КК України державного осуду особистого чи іншого характеру, що накладаються на винувату особу спеціальним державним органом у лиці суду. Варто також зазначити, що кримінальна відповідальність за вчинення дезертирство є несхожою з іншими видами юридичної відповідальності, наприклад, якщо порівнювати із адміністративною (ст. 172-11 КУпАП), проте варто також підкреслити, що необхідно все рівно диференціювати склади відповідних правопорушень в залежності від низки ознак [8]. Але стосовно цього аспекту ми поговори-

мо в іншій науковій статті.

Тому під поняттям кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 408 КК України ми розуміємо складне двостороннє явище. Це, в принципі з точки зору теорії та практики, є цілком логічно. Адже, з одного боку, це засудження особи, яка вчинила дане військове кримінальне правопорушення, з обмеженням або позбавленням законних прав і благ чи без такого, а з іншої сторони – своєрідне прийняття такого покарання винуватим (за рішенням суду) військовослужбовця.

Сутність кримінальної відповідальності за даний злочин полягає в негативній оцінці державою та її інститутами вчиненого суспільно небезпечного діяння та суб'єкта, який його вчинив [9, с.173]. Із цього послідовно випливає, що поняття кримінальної відповідальності передбачає наявність фактичної взаємодії між особою, яка скоїла дезертирство, і спеціальним державним органом. Відповідно до цього, кримінальна відповідальність настає за вчинення злочину дезертирство, за суспільно небезпечне і протиправне діяння, що виражається у формі державного примусу, супроводжується осудом з боку держави і негативними наслідками для винуватого.

Кримінальна відповідальність є своєрідною законною реакцією на кримінальну протиправну поведінку особи, яка характеризується найвищим ступенем суспільної небезпеки. В доктринальній площині кримінального права (і не тільки кримінального) існують різні критерії класифікації кримінальної відповідальності [10, с. 287-288]. Ми у своїй роботі поговоримо про один із них, наприклад, за критерієм інституту, який реалізує кримінальну відповідальність у законодавчій та правозастосовчій діяльності. За даним критерієм виділяють:

- кримінальна відповідальність, встановлена законом (КК України);
- кримінальна відповідальність, встановлена судом (судова або прецедентна практика).

На підставі цього проаналізуємо саме підстави кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство. Як вже нами раніше згадувалось, що законодавець в Загальній частині КК України визначив єдину, так би мовити, «спільну» підставу для кримінальної відповідальності за вчинення будь-якого кримінального правопорушення. Проаналізуємо, які є легальні підстави для кримінальної відповідальності відповідно до складу злочину, передбаченого ст. 408 КК України (табл. 1).

Таблиця 1

Підстави кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство

№	Підстава кримінальної відповідальності	Мета	Санкція
1	Самовільне залишення військової частини	З метою назавжди ухилитися від військової служби	Позбавлення волі на строк від двох до п'яти років
2	Самовільне залишення місця служби		
3	Нез'явлення на службу у разі призначення,		
4	Нез'явлення на службу у разі переведення		
5	Нез'явлення на службу у разі відрадження		
6	Нез'явлення на службу у разі відпустки		
7	Нез'явлення на службу у разі лікувального закладу		
8	Дезертирство із зброєю		Позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років
9	Дезертирство попередньою змовою групою осіб		
10	Дезертирство, вчинене в умовах особливого періоду		Позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років
12	Дезертирство, вчинене в умовах воєнного стану		
13	Дезертирство, вчинене в бойовій обстановці		

Джерело: складено автором на основі [7]

Тобто, це є склад даного діяння (дії або бездіяльності), що прописаний в КК України (як в Загальній, так і в Особливій частині). Тут варто зауважити, що ці дві категорії не є ідентичними (або синонімічними), а лише співвідносяться між собою.

Corpus delicti – це латинський термін, який перекладається як «склад кримінального правопорушення». Він стосується принципу, згідно з яким мають бути певні докази вчинення злочину дезертирство, перш ніж особа може бути засуджена за цей злочин. Взаємозв'язок між складом злочину дезертирство і злочином дезер-

тирство має важливе значення в кримінальному праві та процесі доказування і кримінального переслідування кримінальних правопорушень.

Поняття складу злочину дезертирство підкреслює ідею про те, що повинні бути докази вчинення злочину дезертирство, перш ніж когось можна буде звинуватити, судити або засудити. Ці докази виходять за рамки зізнання або заяв обвинуваченого; вони передбачають встановлення того, що кримінальне протиправне діяння мало місце.

Склад злочину дезертирство слугує певним запобіжником проти неправомірного засудження, що ґрунтується виключно на зізнаннях, отриманих за допомогою примусу, тиску або інших неналежних засобів. Він гарантує, що існують незалежні докази злочину, окрім зізнання обвинуваченого.

Встановлення складу злочину дезертирство, як правило, передбачає доведення наступних елементів: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Варто зазначити, що у деяких юрисдикціях існує правило складу кримінального правопорушення яке вимагає, щоб обвинувачення представило докази, що встановлюють склад злочину дезертирство, перш ніж «позасудові заяви» (наприклад, свідчення з чужих слів) можуть бути прийняті як докази.

Правоохоронні органи покладаються на концепцію складу злочину дезертирство при проведенні розслідувань та побудові справ. Перш ніж пред'явити комусь звинувачення у скоєнні злочину, слідчі працюють над збором доказів, які встановлюють елементи складу злочину.

Вимоги до доведення складу злочину дезертирство можуть відрізнятися залежно від наявності суміжних складів злочинів. Наприклад, у справі про самовільне залишення військової частини або місця служби військово-вослужбовцем строкової служби, а також нез'явлення його вчасно без поважних причин на службу (ст. 407 КК України) передбачатиме встановлення факту відсутності мети, як складової суб'єктивної сторони складу злочину, назавжди «від'єднати» себе від несення військової служби, на відміну від злочину дезертирство, де ця мета є обов'язковою для встановлення факту вчинення злочину, передбаченого ст. 408 КК України.

Таким чином, склад злочину дезертирство є основою кримінальних справ. Він гарантує, що існують суттєві докази злочину до того, як проти особи може бути розпочато судовий розгляд. Цей принцип має вирішальне значення для підтримання цілісності системи кримінального правосуддя та захисту осіб від безпідставних звинувачень. Простіше кажучи, злочин дезертирство вчиняється в житті, а склад прописаний в КК України. Це і є співвідношення цих двох кримінально-правових категорій.

Також варто зазначити, що момент виникнення таких відносин визначається по-різному. Одні автори вважають це моментом порушення кримінальної справи, інші – моментом притягнення особи як обвинуваченого або винесення вироку, який набрав законної сили.

На нашу думку, кримінальні правовідносини виникають об'єктивно і не залежать від суб'єктивних чинників, тобто формальностей у поведінці відповідних органів або в процесуальному порядку. Факт вчинення злочину дезертирство, який є об'єктивною підставою виникнення правовідносин, може бути не встановлений, але це не робить його існування менш реальним. Такі юридичні факти не можуть бути зведені будь-ким, у тому числі слідчими чи судами, до виявлення ознак правопорушення. Помилково винесений вирок, як обвинувальний, так і виправдувальний, не може «скасувати» фактично вчинений злочин дезертирство або, навпаки, зробити його реальністю.

Тому для останнього не має значення, чи були ознаки злочину дезертирство виявлені органами досудового розслідування, чи суд вже ухвалив обвинувальний вирок. Адже якщо злочин було вчинено, але правоохоронні органи його не виявили, то вчинення злочину є об'єктивною реальністю, яка має бути визнана і встановлена слідством і судом. Вчинення злочину є юридичним фактом, який дає суду право визнати особу винною та покладе на неї обов'язок нести відповідальність за вчинення злочину дезертирство відповідно до санкції кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за його вчинення – ст. 408 КК України.

Висновки. Концепція кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство має важливе значення для підтримання порядку в суспільстві, стримування та забезпечення справедливості для обвинувачених/підозрюваних і не тільки. Правові системи світу розробили різні підходи та стандарти для визначення того, коли фізична особа повинна нести кримінальну відповідальність на основі цих принципів та концепцій, що були розглянуті вище.

З наведених вище положень також можна зробити висновок, що питання кримінальної відповідальності за вчинення злочину дезертирство та її застосування є одним з найскладніших у теорії українського кримінального права. У зв'язку з багатогранністю кримінальної відповідальності, її сутність на сьогоднішній день не є однозначно зрозумілою.

Кримінальна відповідальність за вчинення злочину, передбаченого ст. 408 КК України є найсуворішою формою правової відповідальності і полягає в державному осуді осіб, які вчинили діяння, описані в диспозиції статті. Покарання накладається від імені держави і може бути призначене лише судом і лише за обвинувальним вироком, який має законну силу.

Його суть полягає в тому, що до особи, яка вчинила дане кримінальне правопорушення у формі злочину, застосовуються наслідки, визначені в санкції статті лише за вчинення правопорушення даного правопорушення, яке необхідно диференціювати від інших суміжних складів (наприклад, ст. 407 КК України, ст. 172-11 КУпАП).

Як складне і системне явище, кримінальна відповідальність, яка передбачена та встановлена за вчинення даного діяння має відповідні підстави, види, форми та інші особливості. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину дезертирство виконує регулятивну, каральну, правовідновлювальну та виховну функції.

Література

1. М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2018. 480 с.
2. Богатирьов І. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. Кримінальне право. 2016. № 2. С. 133–137.
3. Головін А.С. Кримінальна відповідальність в контексті сучасних тенденцій відправлення правосуддя. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11-12 жовтня 2020 р.) / редкол. : В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2020. С. 14–25
4. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2019. 736 с.
5. Козаченко О.В. Дефініція кримінальної відповідальності. Новітні кримінально-правові дослідження. Миколаїв: Іліон, 2018. 420 с.
6. Павліченко Є. В., Бобошко О. М. Сутність кримінальної відповідальності та її специфічні ознаки. *New Ukrainian Law*. 2023. № 1. С. 188–193. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2023.1.24> (дата звернення: 16.11.2023).
7. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 16.11.2023)
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24): Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 16.11.2023)
9. Баулін Ю.В., Пономаренко Ю.А. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. Матеріали наукового полілогу: Право, Харків, 2018. 208 с.
10. Пономаренко Ю.А. Кримінальна відповідальність, покарання та інші заходи кримінально-правового характеру в системі кримінально-правових наслідків вчинення злочину. Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності: Матеріали міжнар.наук.-практ. конференції 8-9 жовтня 2015 року. Харків: Право, 2015. 528 с.

References

1. I. Bazhanov, Y. V. Baulin, V. I. Borisov (2018) *Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna* [Criminal law of Ukraine: General part]: Textbook / MEdited by Prof. M. I. Bazhanov, V. V. Stashys, V. Y. Tatsiy. 2nd edition, revised and supplemented. K.: Jurinkom Inter. 480 p.
2. Bogatyrev I. (2016). Criminal liability as a modern problem of criminal law of Ukraine [Kryminalna vidpovidalnist yak suchasna problema kryminalnoho prava Ukrainy]. *Criminal law*. № 2. p. 133-137.
3. Golovin A.S (2020). Criminal liability in the context of modern trends in the administration of justice [Kryminalna vidpovidalnist v konteksti suchasnykh tendentsii vidpravlennia pravosuddia]. The main directions of development of criminal law and ways to improve the legislation of Ukraine on criminal liability : materials of the international scientific and practical conference / edited by V. Tatsiy (editor-in-chief), V. Borisov (deputy editor-in-chief) and others. Kharkiv: Pravo, P. 14-25
4. Hryshchuk V.K. (2019). Philosophical and Legal Understanding of Human Responsibility [Filosofsko-pravove rozuminnia vidpovidalnosti liudyny] monograph. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi University of Management and Law, 736 p.
5. Kozachenko O.V. (2018). Definition of criminal liability. The latest criminal law research [Definitsiia kryminalnoi vidpovidalnosti. Novitni kryminalno-pravovi doslidzhennia]. Mykolaiv: Ilyon, 420 p.
6. Pavlichenko E.V., Boboshko O.M. (2023) *Sutnist kryminalnoi vidpovidalnosti ta yii spetsyfichni oznaky* [The Essence of Criminal Liability and Its Specific Features]. *New Ukrainian Law*. No. 1. P. 188-193. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2023.1.24> (date of access: 17.11.2023).
7. Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine; Code, Law of 05.04.2001 № 2341-III // Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (accessed 16.11.2023).
8. Code of Ukraine on Administrative Offences (Articles 1 - 212-24): Code of Ukraine; Law, Code of 07.12.1984 No. 8073-X // Database «Legislation of Ukraine» / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (accessed 16.11.2023).
9. Baulin Y.V., Ponomarenko Y.A. (2018). Fundamental Problems of Criminal Responsibility [Fundamentalni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti]. Materials of the scientific dialogue: Law, Kharkiv, 208 p.

10. Ponomarenko Y.A. (2015). Criminal liability, punishment and other measures of criminal law in the system of criminal law consequences of committing a crime [Kryminalna vidpovidalnist, pokarannia ta inshi zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru v systemi kryminalno-pravovykh naslidkiv vchynennia zlochynu]. Problems of the science of criminal law and their solution in lawmaking and law enforcement: Materials of the International Scientific and Practical Conference, Kharkiv: Pravo, 528 p.